

Zámecké barokní divadlo v Českém Krumlově

Českokrumlovské zámecké barokní divadlo patří mezi nejstarší dochovaná divadla zámeckého typu ve střední Evropě a v tomtéž období reprezentuje jednu z nejlépe dochovaných barokních divadelních scén na světě.

V Evropě je dodnes dochována celá řada divadel obdobného typu. Jedná se například o dvorská divadla v Itálii – v Sabionettě, Vicenze či Ferrare, kde jsou zachovány zejména původní divadelní budovy. V německy hovořících oblastech, například v divadlech v Ludwigsburgu, Bayreuthu, Schwetzingenu, Lambachu nebo Greinu jsou vedle budov dochována i torza jevištní techniky a zčásti i divadelní inventář. Obdobná situace je ve Francii, ve Versailles či v Compiègne.

Tato evropská divadla byla v rámci intenzivního divadelního provozu využívána ještě v 19. a ve 20. století, divadelní interiéry byly přestavovány, modernizovány, popř. poškozeny divadelním provozem či živelnými katastrofami.

V Evropě tak existuje pouze jediná divadelní scéna, která je srovnatelná s Českým Krumlovem. Jedná se o barokní divadlo ve švédském královském paláci v Drottningholmu, kde se, obdobně jako v Českém Krumlově, dochovala původní divadelní budova (z roku 1766), technické vybavení, kulisy, rekvizity i kostýmy. Soubory dekorací pocházejí až ze 70. let 18. století a vykazují již rysy klasicistní. Českokrumlovské dekorace vycházejí ze stylu ilusivního evropského baroka, jehož nejvýznamnějším představitelem byl italský scénograf a vídeňský dvorní divadelní architekt Giuseppe Galli-Bibiena.

Historie zámeckého divadla

- Tradice divadelního života v Českém Krumlově začíná již v 15. století. Z 80. let 15. století pochází zpráva o italské komedii Polyxena, jejíž libreto bylo opsáno a uloženo do zámecké knihovny.
- Prvním nejstarším doloženým divadlem na území Českého Krumlova byla divadelní scéna situovaná v prostorách tehdejší jezuitské koleje, na níž jezuité uspořádali své první představení, ke slavnostnímu otevření nově vybudované koleje, 16. 5. roku 1588. Toto představení bylo uspořádáno na počest jejího zakladatele Viléma z Rožmberka, s uvedením dramatické hry Euripisus.
- První stálé, dřevěné, divadlo s pohyblivou scénou vzniklo na nádvoří koleje až v roce 1613. V polovině 17. století bylo přestěhováno do zděné budovy v Horní ulici (dnešní Městské divadlo). Divadelní představení se v oněch časech konávala pouze

příležitostně, při vzácných návštěvách na zámku nebo při jiných významných událostech.

- Ve 2. polovině 16. století byla realizována celá řada divadelních produkcí na dvoře posledních Rožmberků. Zachován je například rukopisný katalog knihovny Petra Voka z Rožmberka, která je dnes součástí švédské královské knihovny ve Stockholmu. Katalog zmiňuje celou řadu teatrálií od antických autorů jako jsou Aristophanes, Sofokles, Euripides aj.
- V roce 1613 jsou v Českém Krumlově zmiňovány již dvě divadelní scény. Jedna v sále zde na zámku a druhá ve městě v jezuitské koleji.
- Pozdější eggenberští vlastníci zámku a panství, kníže Jan Kristián z Eggenberku (1649–1710) spolu se svou manželkou, hraběnkou Marií Ernestinou rozenou ze Schwarzenberku (1649–1719), se snažili dát divadlu jiný, světský, rozměr v divadelní tematice, kterou jezuité nemohli naplňovat. První soukromou eggenberskou divadelní scénou se tak v roce 1675 stal Jelení sál, který stával v prostorách dnešního Maškarního sálu. Kníže však toužil po vlastním divadle, a proto byl na V. nádvoří vybrán prostor, na kterém v letech 1680–1682, podle plánů Jakuba de Maggi a Pietra Spinetty, vyrostla samostatná divadelní budova. V té době již na zámku působil profesionální hudební soubor – Eggenberská knížecí kapela a což je mimořádné od roku 1675 také profesionální herecká skupina, čítající přibližně 15 stálých herců. Po smrti knížete Jana Kristiána z Eggenberku (+1710) však opadl zájem o divadelní tematiku.
- Zájem o divadelní kulturu oživuje až první generace nových majitelů, Schwarzenberků. Adam František ze Schwarzenberku v průběhu 1. poloviny 18. století využíval, pro svá nenáročná divadelní představení, provizorních divadelních scén v Zrcadlovém nebo ve Zlatém sále.
- Skutečným mecenášem barokní divadelní kultury byl Adamův syn, kníže Josef I. Adam ze Schwarzenberku, který nechal strhnout staré dřevěné eggenberské divadlo a na jeho místě vystavět divadlo nové. Divadlo bylo vybudováno v letech 1765–1766 podle plánů vídeňského architekta Andrey Altomonteho a bohatě vybaveno novým zařízením a dekoracemi. Nová výmalba hlediště a jeviště je dílem vídeňských malířů Leo Merkhela a Johanna Wetschela, kteří vytvořili také soubor divadelních dekorací. Autorem tesařských prací byl Laurentius Makh.

- Od konce 18. století vrchnost nejevila o divadlo výraznější zájem. Velké jeviště i hlediště zřejmě neodpovídalo představám o vhodném prostředí, kde by si členové rodiny a jejich přátelé zahráli jen pro sebe. To bylo také důvodem, proč si Schwarzenberkové v roce 1778 zřídili jiné divadlo na zámku na Hluboké nad Vltavou.
- V 19. století již na krumlovském zámku nepůsobili stálí profesionální herci a zpěváci, a tak bylo divadlo od roku 1814 až do svého uzavření v roce 1898 pronajímáno kočujícími hereckým společnostem nebo místním ochotníkům. Na programu byly nejčastěji německé populární frašky.
- V 1. polovině 20. století byla scéna zámeckého divadla využívána pouze výjimečně a spíše neveřejně.
- Ve 2. polovině 20. století bylo divadlo využíváno krátce, v letech 1956–1964, jako součást Jihočeského divadelního festivalu a odehráno v něm bylo na 61 představení.
- V roce 1966 byl konstatován havarijný stav budovy i divadelního inventáře a započalo se s restaurátorskými pracemi.
- Restaurátorské práce trvají do dnešní doby – téměř 60 let a zdaleka ještě nejsou u konce. V současné době odhadujeme, že je již ošetřeno, zrestaurováno a zkompletováno asi 90 % z celého divadelního inventáře. Tím je umožněn i zkušební návštěvnický provoz, který zde byl zahájen na podzim roku 1997.

Filozofie obnovy a funkce zámeckého divadla

Základní problém při obnově divadla spočívá jednak v mimořádném rozsahu zachovaného divadelního inventáře, jednak v celkové filozofii obnovy. Cílem prováděných prací je zachovat v divadle maximální míru autenticity, původnosti. Proto se při jeho obnově důsledně studují a používají původní materiály, původní techniky a rukopis práce. Hlavní snahou je divadlo restaurovat a konzervovat, ne jej rekonstruovat. K rekonstrukci a k náhradě se přistupuje pouze v nejnútnejších případech. Tento přístup je důsledně uplatňován jak v obnově celku, tak i u jeho jednotlivých součástí. Každý detail, každý hřebík je vyjmut, ošetřen a vrácen na své původní místo. Proto je divadlo dodnes zachováno z téměř 90 % ve svém originálním stavu z 60. let 18. století.

Divadelní fond

Původní divadelní fond v současnosti zahrnuje divadelní budovu, dekorace, kostýmy, rekvizity, mašinerii, efektové stroje, orchestřiště, osvětlovací techniku, lavice v hledišti, vše je zachováno v autentickém stavu a ve velmi kompletním rozsahu. Část fondu je umístěna přímo v budově divadla, část originálů je postupně přesouvána do depozitáře, který je budován v přilehlém Renesančním domě.

Divadelní osvětlení

Světlo hrálo velmi významnou roli při dotváření atmosféry divadelního představení. Pouze za určité světelné intenzity mohl divák správně vnímat iluzivní barokní scénu a jednotlivé scénické efekty. Divadlo bylo až do objevu elektřiny, ke konci 19. století, závislé na asistenci kmitavého pohyblivého světla. Voskové a lojové svíčky, ale také olejové lampy, vytvářely živou hru světla a stínů a

oživovaly barvy a formy namalované na plátně. Dobové světelné zdroje však prostředí zámeckého divadla znečišťovaly kouřem a zápachem.

Problém osvětlení byl při obnově divadla důsledně řešen. Byl zde použit švédský patent osvětlení, který se používá v královském divadle v Drottningholmu. Jedná se o elektrické žárovky, které svou světelnou intenzitou, barvou a zejména mihotavým efektem plně imitují plamen svíčky skutečné. Tento princip byl z důvodu velké finanční nákladnosti užit pouze v hledišti, v budoucnu však bude umístěn i na jevišti. V orchestřišti, kde je mj. zachován evropsky unikátní oboustranný notový pult, se svítí skutečnými svíčkami.

Mašinerie

Princip barokní scény spočíval v rychlé výměně kulís. Tato výměna se prováděla za použití divadelní mašinerie uložené zčásti v prostoru pod jevištěm a zčásti v provazišti. Z prostoru pod jevištěm byly ovládány pohyby postranních kulís. Mašinerie v provazišti sloužila k výměně zadních prospektů a sufit. Výměnu scény provádělo asi 8-12 techniků v průběhu cca 8-12 vteřin. V tomto

krátkém čase se užaslý divák ocitl na mořském pobřeží, v ulicích města, v zahradě, v lese či v žaláři, a to vše bez přerušení děje hry. Současná divadla obvykle používají k výměně scény oponu, kterou mezi jednotlivými obrazy spouští dolů. Tento problém řešilo již barokní divadlo v 18. století.

Jevištní mašinerie je v současné době zrestaurována a zprovozněna asi z 80%. Její komplexní funkce nám dosud není v plném rozsahu známa a je předmětem studia a experimentálních zkoušek.

Dekorace

Dochovaný divadelní inventář zahrnuje více než 350 dekorací a scénických doplňků vyrobených do roku 1767. Dekorace tvoří 13 základních scén, jsou to např. scény: Město, Zahrada, Les, Vojenský tábor, Měšťanský pokoj, Slavnostní sál, Přístav, Žalář a jiné. Studium a experimentální zkoušky dokládají, že různé kombinace kulís a scénických doplňků umožňovaly provést varianty základních scénických obrazů. Z celkového objemu dekorací jsou v současné době zrestaurovány 4 kompletní scény. V průběhu restaurátorských prací nejsou restaurovány pouze originální divadelní dekorace, souběžně dochází k výrobě jejich kopií. Tyto kopie jsou používány v divadle v rámci funkčních zkoušek, originály jsou umístěny v depozitáři v tzv. Renesančním domě.

Scénické efekty

Iluzivní atmosféru dobových divadelních představení dotvářela rovněž celá řada scénických efektů, mnohé z nich však dosud nejsou prozkoumány. Pomocí létacích strojů se na scéně objevovali andělé a nadpřirozené bytosti. Pomocí čtyř propadel se zjevovaly bytosti pekelné. Technika vlnobítí vytvářela iluzi rozbouřeného moře, z něhož se vynořila velryba nebo delfín. Na moři pluly lodě a koráby, které rovněž patří ke zdejším dochovaným rekvizitám. Stroje na výrobu zvukových efektů napodobovaly svistot větru, rachot hromu, hrkot kočárových kol či dusot koňských kopyt. Nechyběl ani stroj na výrobu deště. Ke světelným efektům patřil například blesk, efekt stmívání či rozednívání.

Interpretační praxe

Zámecké divadlo je restaurováno ve své celistvosti.

Stejně, jako se restaurují jednotlivé součásti divadelního inventáře, snaží se skupina odborníků a badatelů prostudovat a “zrestaurovat” i původní atmosféru barokního divadla. V posledních letech jsou zde realizovány pravidelné experimentální zkoušky, v jejichž průběhu je využíván dobový divadelní repertoár, hudebníci hrají na dobové nástroje (popř. na jejich repliky), zpěváci a tanečníci vystupují v kopiích barokních kostýmů a s odpovídajícím nalíčením. Na scéně prezentují dobovou choreografii, respektují dobovou interpretační praxi s využitím všech tehdejších pravidel, platných pro herce v 18. století. Důležitá je například gestikulace. Každou emoci, každou situaci na scéně doprovázel určitý postoj, výraz obličeje a určité gesto. Gesto bylo součástí daného kánonu a pro herce bylo závazné. Tato gesta odpovídala vypjatým pózám barokních soch a obrazů. Všechny součásti dobové divadelní praxe jsou studovány a v rámci experimentálních zkoušek uváděny v život v původním divadelním prostředí.

Provoz a využití divadla

Divadlo je ve zvláštním režimu zpřístupněno veřejnosti ve formě speciální prohlídky s kvalifikovaným odborným průvodcem. Pro prohlídkový režim je určeno období od května do října, prohlídky jsou realizovány v denní době od 10.00 hodin – do 15.00 hodin pouze každou hodinu a velikost skupiny je maximálně 25 osob. Divadelní interiér navštíví za sezónu 16 – 17 000 návštěvníků.

Pro návštěvy studentů či divadelních odborníků se přibližně desetkrát za sezónu realizuje speciální prohlídka, při které jsou předváděny scénické výměny a akustické a vizuální efekty. Tyto prohlídky vyžadují přítomnost odborných mašínistů – techniků. Součástí odborných prohlídek je rovněž návštěva depozitáře divadelního fondu.

V létě roku 1995 zahájila Nadace barokního divadla ve spolupráci s Národním památkovým ústavem České Budějovice, souborem Cappella Accademica a souborem Zámeckých divadelních mašínistů pravidelné provozní zkoušky v zámeckém divadle. Tyto zpočátku neveřejné akce se postupně vyvinuly v malé zkušební produkce, při nichž odborníci, význačné návštěvy nebo sponzoři Nadace mohou shlédnout krátké výňatky z barokních oper.

Závěr

Termín ukončení obnovy divadla je závislý zejména na postupu badatelských a restaurátorských prací a na množství získaných financí. Restaurátorské práce na obnově divadla financuje z největší části stát prostřednictvím Národního památkového ústavu, Územní památkovou správou v Českých Budějovicích. Dalším významným přispěvatelem je od roku 1992 Nadace barokního divadla zámku Český Krumlov. Třetím významným zdrojem financí jsou po již několik let příznivci a sponzoři zámeckého divadla. Je zde celá řada peněžních ústavů, firem, ale i soukromých osob, pro které se podíl na obnově tohoto světového unikátu stal prostředkem, jak předat své jméno budoucím generacím. Výsledkem všech těchto snah pak je tedy restaurování duchovní kultury baroka v jejím autentickém prostředí.